

KONSERTPROGRAM UKE 18/2021

Sæveruds Peer Gynt

TORSDAG 6. OG FREDAG 7. MAI KL. 19.30 I GRIEGHALLEN

SÆVERUDS PEER GYNT

TORSDAG 6. OG FREDAG 7. MAI KL. 19.30 I GRIEGHALLEN

Ingar Bergby dirigent
Bjarte Hjelmeland regi
Lars Berge Peer Gynt
Reidun Melvær Berge Solveig og Ingrid
Karoline Krüger Mor Aase
Edvard Grieg Kor

HARALD SÆVERUD (1897-1992)

Symfoni nr. 5

«Quasi una Fantasia», op. 16 (25')

Pause

*Arrangeres i samarbeid
med Det Vestnorske Teateret*

*NRK gjør opptak av konserten på
torsdag. Konserten fredag strømmes på
Bergenphilive.*

*Program og medvirkende på konserten
kan endres på kort varsel på grunn av
koronasituasjonen.*

Fotografering og lydopptak er ikke tillatt under
konserter med Bergen Filharmoniske Orkester. Egen
avtale for media. Tallene i parentes bak det enkelte
verk angir dets omtrentlige varighet i minutter

Peer Gynt, suite nr. 1 og 2.

Scenisk konsertframføring. (34')

Tekst av Henrik Ibsen, til nynorsk ved Jon Fosse.

Peer-ludium
Faens Femsteg
Solveig synger
Brudeslått
Hotaren
Dovreslått
Salme mot Bøygen
Mor Aase skal slippe fritt!
Sjå soli på Anaripigg
Blandet selskap (på Marokkokysten)
Anitra
Gravsalme
Her var mitt keiserdom
Så usigelig fattig
Pinsesalme
Solveig synger
Sov du dyreste gutten min

Konserten arrangeres
med generøs støtte fra
Stiftelsen Kristian Gerhard Jebsen.

Ingar Bergby var fast gjestedirigent for Bergen Filharmoniske Orkester fra 2003 til 2008 med ansvar for norsk og nordisk repertoar. I tillegg til norsk samtidsmusikk, gjorde Bergby her klassiske norske verk av Svendsen, Tveitt, Grieg, Hovland og Halvorsen. Han gjorde også internasjonalt symfonisk repertoar som Sibelius, Nielsen, Ravel, Stravinsky, Prokofiev, Nørgaard, Pettersson og Lutosławski. Under Festspillene i 2005 dirigerte han den første fullstendige fremførelsen av Et glassperlespill av Olav Anton Thommessen, til stor suksess og oppmerksomhet. Verket er en helaftens orkesterforestilling bestående av seks store komposisjoner. Blant store prosjekt med Bergen Filharmoniske Orkester var verdenspremieren på Bullseye av Olav Anton Thommessen, Hokkaidos Hagar for piano og orkester av Knut Vaage, og Olav Bergs konsert for bass og orkester. Bergbys tolkning av Rolf Wallins Act for symfoniorkester førte til at arbeidet senere ble tatt med på Europaturné. Da Bergby var sjefsdirigent for Värmlands Sinfonietta gjorde han flere av Mozarts viktigste symfonier, Londonsymfoniene til Haydn, og alle symfoniene av Beethoven, Schumann og Brahms. Som norsk profildirigent i Kringkastingsorkesteret (KORK) i 2009-10 dirigerte Bergby alle Brahms symfonier. Denne produksjonen mottok han KORK-prisen for. Prisen ble gitt til «en etablert utøver som har bidratt til nyskapende og store musikalske opplevelser».

Bjarte Hjelmeland var ansatt ved Nationaltheatret mellom 1992 og 2020, etter at han som landets yngste gikk ut fra Statens Teaterhøgskole. Han har medvirket i nesten 60 ulike teateroppsetninger gjennom årene, i tillegg til å spille i filmer og TV serier. Bjarte har regissert en rekke forestillinger og var teatersjef ved DNS fra 2008 til 2012. Han kommer tilbake til Grieghallen med sitt humorshow JA i januar 2022.

Lars Berge fikk sin profesjonelle scene-debut i festforestillingen Peer Gynt som ble fremført i Kairo (Egypt) foran Sfinksen i anledning Ibsen-året 2006. Etter dette var Lars tilknyttet Den Nationale Scene i Bergen i to år, før han høsten 2010 som første nordmann kom inn på den prestisjetunge skolen The Juilliard School i New York hvor han tilbragte fire år som skuespiller-elev. Han mottok sin Bachelor in Fine Arts våren 2014, samtidig som han vant prisen The Michel and Suria Saint-Denis Award for 'Outstanding Achievement and Leadership in Drama'. Siden Lars gikk ut fra Juilliard har han jobbet både i USA og i Norge. I USA har han bl.a. spilt hovedrollen i filmen Cherry Pop, og Roderick i teaterstykket The Long Christmas Dinner i Alice Tully Hall i New York. I Norge har Lars medvirket i musikalen Cabaret på Oslo Nye Teater i rollen som Cliff, En Midtsommernattsdrøm på Rogaland Teater som Lysander, TV-seriene En Natt og Magnus på NRK, samt spillefilmen Oslo - København. Han er også i gang med innspillingen av sesong 2 av krimserien Wisting på TV3/Viaplay hvor han spiller politimannen Benjamin Fjeld.

Reidun Melvær Berge er skuespiller og musikalartist fra Florø, Sogn og Fjordane. Hun er engasjert ved Det Vestnorske Teateret (Før Hordaland teater) i 2021 og 2022. Fra 2016- 2021 var Reidun engasjert ved Teater Vestland (Før Sogn og Fjordane Teater). I 2019 ble hun nominert til den prestisjetunge Hedda-prisen i kategorien «Beste Kvinnelige Skuespiller – Hovedrolle» for sin tolkning av Vibeke i «Alt Det Lyse og Alt Det Mørke» av Brynjulf Jung Tjønn i regi av Miriam Prestøy Lie. I tillegg til de mange dramatiske rollene hun har tolket, har hun erfaring fra en rekke sjangea, som absurdisme, musikal og komedie.

Karoline Krüger har gjennom et par tiår i den norske artistfloraen etablert seg som en særegen og begavet sanger og låtskriver. Samtidig har hun hele tiden søkt mot andre uttrykk-former. Blant annet mot teateret: «Forskjellen mellom artisten og skuespilleren», sier hun, «så man allerede konturene av ved oppsetningene av skoleteater- forestillingene. De som seinere ble skuespillere ønsket å spille rollen som heksen. Vi artistspirer ville bare spille Snøhvit....» Denne tildragelsen gjør at Karoline i hovedsak har tilbrakt de siste årene på den musikalske teaterscenen. Den musikalske teaterforestillingen «Veggen» hadde urpremiere under Festspillene i Bergen våren 2011, og hentet siden hjem norsk teaters gjeveste utmerkelse: Hedda-prisen, for beste barne- og ungdomsforestilling. De to siste årene har hun spilt roller ved flere av landets ledende teatre, samt turnert med det anerkjente ensemblet «Statsteatret», med forestillingen «1950 - Spionen», en forestilling som hun også skrev musikken til.

Siden debutten i 1988 har Karoline gitt ut sju soloalbum, og medvirket på et titalls andre som komponist eller sanger/musiker. Karolines siste utgivelse var oppfølgeralbumet "Labyrinter!", denne gang basert på Bjerkes barnetekster. Også dette albumet ble nominert til Spellemann, i 2019. De siste årene har imidlertid teaterscenen vært Karolines hjemmebane. Forestillingen «Begynnelse» på Den Nationale Scene, i tospann med Eirik del Barco, fikk massiv mottagelse både hos kritikere og publikum. Og da musikalen «Chess» skulle settes opp på Folketeateret 2020, fikk Karoline hovedrollen som Florence. Høsten 2021 er det rollen som Donna i Mamma Mia som står for tur.

Edvard Grieg Kor er grunnlagt og basert i Bergen, som residens a cappella ensemble ved Edvard Griegs hjem, Troidhaugen. Korets repertoar spenner på tvers av genrene, og sangerne er ofte å høre sammen med Bergen Filharmoniske orkester og som kjerne i koret ved Bergen Nasjonale Operas oppsetninger. Gjennom mer enn femti årlige opptredener i Norge og i utlandet har koret oppnådd status som ledende åttestemt a cappella ensemble. En rekke verk og arrangementer er tilegnet dem, inkludert et åttestemt arrangement av Griegs Holbergsuite av Jonathan Rathbone, og en vakker komposisjon av David Lang til Aa. O. Vinjes tekst Våren. I tillegg til sitt travle konsertprogram har EGK utviklet et omfattende utviklings- og utdanningsprogram dedikert til utviklingen av unge sangere. Programmet inkluderer syv barnekor i Bergen, med sangere i alderen 6-16 år og Edvard Grieg Ungdomskor (16-26 år). Korenes allsidige virksomhet spenner over opera, orkester- og a cappella fremføringer og kan til og med skilte med å ha medvirket i en konsert sammen med the Rolling Stones. I 2019 utkom Edvard Grieg Kors første a cappella cd «Edvard Grieg Kor sings Grieg» på plateselskapet Chandos. I 2017 medvirket EGK på Bergen Filharmoniske Orkesters Grammy-nominerte innspilling av Janáček's Glagolitiske messe. Høydepunkter fra tidligere og kommende sesonger inkluderer flere konserter sammen med VOCES8 i Bergen, Manchester og Belgia, Bach-kantater dirigert av Paul Agnew, Schönbergs Gurre-Lieder med Berliner Philharmoniker dirigert av Sir Simon Rattle, og Brittens Peter Grimes med Bergen Filharmoniske orkester og Edward Gardner på Edinburgh International Festival og i Royal Festival Hall, London.

Harald Sæverud

Harald Sæverud oppnådde det de færreste seriøse samtidskomponister greier – å bli folkekjær i det ganske land. Det skyltes ikke minst stykker som *Rondo amoroso* og *Kjempeviseslått*en. Og for svært mange pianospillende amatører så hørte hans mange *Slått*er og *stev fra Siljustøl* til øvingsrepertoaret. Han ble 95 år gammel og komponerte nesten til det siste, og i de siste tiårene av livet var han den ubestridte nestoren i norsk musikk.

Sæveruds ni symfonier gjorde ham til symfoniker nr. 1 i vårt land, og det var nettopp orkesteret som var hans fremste uttrykksmiddel sammen med pianoet. Når det kom et nytt verk fra den enorme villaen Siljustøl i Rådal, vakte det alltid oppmerksomhet. I år kan vi i Harmonien faktisk feire 100-års jubileum for Sæveruds debut i orkesteret da Symfonisk Fantasi opus 2 ble uroppført. Det var starten på et livslangt samarbeid som også førte ham inn i styre og stell i Harmonien hvor han i en periode var orkesterets styreleder. Han ble tildelt både æresmedlemskap og fikk Harmoniens Fortjenstmedalje.

Symfoni nr. 5 og Peer Gynt

Kveldens program består av to av Sæveruds mest sentral verker. Symfoni nr. 5 er den første av de såkalte «krigssymfoniene» som har en spesiell plass i hans verkliste. Sammen med nr. 6 og 7 – *Sinfonia Dolorosa* og *Salme* – summerer de opp musikalsk stemningen under krigen fra fortvilelse og terror til håp og frigjøring. De vakte stor oppmerksomhet da de kom frem i lyset når musikklivet igjen var blitt fritt. Sæverud var motstandens komponist, noe som ble ekstra understreket av *Kjempeviseslått*en.

Men det verket som i første rekke skulle bringe denne moderne komponistens navn på alles lepper, var musikken til Peer Gynt som hadde premiere på Det Norske Theater 2. Mars 1948. Hans Jacob Nilsen var teaterets direktør og spilte selv hovedrollen og det var årets desidert største teatersensasjon. Det som virkelig pirret pressen var at teksten var oversatt til nynorsk, og Hans Jacob Nilsen ville ha en antiromantisk utgave. Dermed var Edvard Griegs musikk utelukket, og Sæverud måtte konkurrere med den musikken som var blitt selve inkarnasjonen av hvordan tonefølget til Ibsens mesterverk skulle være.

Satirisk, ikke nasjonalromantisk musikk

Hans Jacob Nilsen var i 1946 igjen blitt ansatt igjen som teatersjef ved Det Norske teatret. Han hadde på 1930-tallet hatt et kortere opphold som leder samme sted, men var mest kjent for sin periode som sjef ved Den Nationale Scene i Bergen hvor han i 1935 hadde satt opp Nordahl Griegs meget omdiskuterte *Vår Ære* og *Vår makt* om krigsprofitorer under første verdenskrig. Under krigen hadde radikaleren oppholdt seg i Sverige, og vel tilbake i sjefsstolen ved teateret i Stortingsgaten mente han det nettopp var tid for en grundig omfortolkning av Ibsens nasjonalepos. Ibsen-arvingene gått med på at stykket ble oversatt til nynorsk, og Nilsens fundamentalt nye oppfatning av *Peer Gynt* kan vi kan lese ut av invitasjonen til Sæverud i februar 1947:

«Jeg skriver deg for å be deg om noe som er så stort, så vanskelig, så krevende og samtidig så revolusjonerende at jeg tror du er den eneste som ikke bare vil greie det, men vil ha lyst til det, og fryde deg over å gjøre det! Det gjelder kort sagt: Ny musikk til Peer Gynt» (...) Jeg mener Griegs musikk har snudd opp ned på hele stykket – fordi musikken er lyrisk og ikke på noen måte er i harmoni med teksten. Ibsen var også meget misfornøyd med musikken (...) og Grieg var

like misfornøyd med teksten (brev fra Grieg)
. At Griegs musikk i seg selv er strålende, er klart!»

Men altså ikke strålende nok for Hans Jacob Nilsen, noe han også slo ettertrykkelig fast i et intervju med den danske avisen Social-Demokraten:

«Aldri har noen musikk passet dårligere til et skuespills karakter enn Griegs musikk til Peer Gynt. Det er den rene *yndighet* til skjul for den rene *ynkelighet*. De kjente melodiers klisteraktige sødme gjør det ganske av med den surhet og bitterhet som Ibsen var besatt av da han skrev stykket.»

Ibsen hadde klare musikkønsker

Nilsen hadde utvilsomt et poeng, for da Ibsen kontaktet Grieg hadde han meget klare oppfatninger om hvordan stykket skulle tonefølges. Et eksempel er hans musikkønske til Afrika-scenen i 4. Akt:

«Så godt som hele fjerde akt kan utelates ved oppførelsen. I dets sted har jeg tenkt meg et stort musikalsk tonemaleri, der antyder Peer Gynts omflakken i den vide verden: amerikanske, engelske og franske melodier kunne klinge igjennom som vekslende og atter forsvinnende motiver.»

Det Grieg leverte var *Morgenstemning* som jo er blitt det norske av norsk melodikk, og ellers musikk til 4. akten som *Anitras dans*. Grieg skrev langt på vei det han selv ønsket, for oppdraget var på ingen måte lystbetont. Dette fremgår tydelig av et brev til Bjørnstjerne Bjørnson:

«Med Peer Gynt gikk det som du spådde, den hviler ennå som en mare på meg, og neppe får jeg det fra hånden før i foråret. Det er pengetrang, eller rettere, det var pengetilbudet som drev meg, og det burde det ikke ha gjort, måskje.»

Den generøse Ibsen tilbød nemlig at de skulle dele honoræret på 400 speciedaler for

uoppførelsen i Christiania, pluss oppførelser både i København og Stockholm. For den pengeløse Grieg var dette avgjørende for å vippe ham til å akseptere oppdraget.

Tvilende komponist

Sæverud hadde i utgangspunktet vært i tvil om oppdraget, men etter å ha sovet på saken ble han sikrere:

«Løselig gjennomgikk jeg i tankene de vanskeligste stedene. Især syntes jeg at Solveigs vuggeviser var et umulig skjær. Den danner jo slutten på hele dramaet og damente jeg det var lite tilfredsstillende at Solveig, som omsider var blitt en aldrende kone, skulle gå tilbake i tid og bli ung sangerinne. (...) Jeg forstod at Solveigs sang måtte formes om en enetale uten orkesterfølge. Den måtte bli så skjønn som jeg på noen måte kunde få den, men den måtte først og fremst gå naturlig inn i handlingen og ikke bli noget isolert «nummer».

Når han takket ja var det ikke bare Ibsens musikalske ideer som kom ham til hjelp, men også selve dramaet:

«Ved å fordype meg på nytt av i dette herlige epos forsto jeg snart at det først og fremst gjaldt å innleve seg i dikterens forskjellige skikkelser og å snuse og være seg frem til en adekvat "fortoning" av dem. Musikken måtte bli som et ekko av deres tanke og tale. Og om det skulle hende at ekkoet kom å ta landskapet med i samme slengen så måtte alltid det rent menneskelige, karakteren, gemyttet være dets utspring. Å tilsette utstyrsmusikk og folkløstiske danser ville skrike som usmurte bremses i denne sammenheng, - selv bryllupsdansene måtte få sin karakter og sitt liv innenfra.»

En annen inspirasjonskilde var P. Chr. Asbjørnsens *Høyfjellseventyr* som også var Ibsens kilde til skikkelsen Peer Gynt.

Peer Gynt fikk sitt eget tema

Resultatet var totalt 26 nummer fra Sæveruds hånd, hvorav en del er parallele med Griegs. Musikken innledes naturlig nok av et *Peer-ludium* i en skjev seks-takt. I *Faens femsteg* går rytmer over i fem slag, drikken på Hegstadtnet gjør sin virkning, og i den påfølgende *Brureslått* aner man litt folklorepåvirkning. En nøkkelsats er *Hotaren* hvor Peer avvises av Solveig for å ha drukket, og her finner vi et Peer-motiv, et ledemotiv, som vil gå igjen i flere satser, deriblant i *Dovreslått*. Et bilde på at det er også er litt troll i Peer. I *Salme mot Bøyg* aner man igjen Peer-motivet, og i *Mor Åse skal slippe fritt*, hvor de to kjører mot himmelen. Denne satsen ble for øvrig ble kuttet i teaterversjonen.

Ved innledningen til 4. Akt kommer *Blandet selskap*, helt etter lbsens ønske, en minirapsodi av nasjonalsangene til Peers internasjonale kolleger, hvor *Ja, vi elsker* går av med seieren. Vel tilbake i Norge overværer Peer en gravferd, dramatisk uttrykt musikalsk med klokkeaktige gjentakelser i *Gravsalme* i orkesterets messinggruppe. I *Her var mitt Keiserdom*, nærmest i kammermusikalsk format, nekter Peer å konfrontere seg med seg selv, og utfordres av knappestøperen. Så kommer et nytt møte med Solveig som er innledet av *Pinsesalme* for kor, og de helt neddempede stykkene *Solveig synger* og *Sov du dyreste gutten min*, den siste kun for orkester. I denne produksjonen er også inkludert Harald Sæveruds korbearbeiding av folketonen *Sjå soli på Anaripigg*, som nettopp er hentet fra Peer Gynts rike i Gudbrandsdalen.

Norsk musikk er blitt rikere

Musikken ble altså en kjempesuksess, til like med Hans Jacob Nilsens «antiromantiske» fortolkning av nasjonaldramaet. Orkesteret bestod av 24 musikere, og Harald Sæverud dirigerte selv premieren på Det Norske

Teater 2. mars 1948. Selv Aftenposten som i forkant hadde vært ganske skeptisk, måtte konstatere suksessen. Men helt uten dramatikkk gikk ikke premieren, for 39 studenter hadde møtt opp med blikkfloyter og tutet i vei underveis. De ble etter hvert lempet ut, og avisene konstaterte at en av demonstrantene hadde fått et blått øye.

Teatersjef og hovedrolleinnhaver Hans Jacob Nilsen var henrykt: «Jovisst var det moro! Jeg var virkelig ikke klar over at gamle lben var så god til å arrangere pipekonsert. Stykket likefrem egner seg for pipekonsert» Pauline Hall i Dagbladet får stå for kritikernes oppfatning: «Musikken slo særdeles godt an. Komponisten dirigerte selv og orkesteret var med på notene så det var en lyst. (...) Grieg har ikke lidd overlast, men norsk musikk er blitt et verdifullt verk rikere.»

«Blændende sikkert dramatisk Talent»

To uker senere ble 19 nummer av musikken oppført i Konsertpalæet med Harmoniens orkester dirigert av Harald Sæverud som også kommenterte underveis. Stort sett begeistring fra anmelderkorpset, men fire måneder senere var turen kommet til København og en internasjonal vurdering. I avisen Politiken skrev signaturen V.H.:

«Med den knugende Tradition fra Griegs Peer Gynt-Musik i Minde, er det intet mindre end en kunstnerisk Bedrift, at Sæverud ikke blot formaar at frigøre sig fra denne Tradition, men også at skrive en Musik, der først og fremmest vidner om et usædvanligt, ja blændende sikkert dramatisk Talent. Dertil kan man lægge Sæveruds store psykiske Spændvidde, hans højtudviklede instrumentale Dygtighed og hans Sans for den fint forarbejdede Detalj. Og man vil forstaa, at der med denne Musik er skapt et yderst særpræget Kunstverk.»

Etter hvert bearbejdet Sæverud musikken til to konsertsuiter av til sammen 13 av

stykkene, og disse har vært populære bidrag til orkesterlitteraturen.

Den første krigssymfonien

Den ensatsige femte symfonien ble uroppført 6. Mars 1941 i Konsertpalæet med Sæverud på dirigentpulten. Den bærer undertittelen *Quasi una fantasia*, det samme som Beethovens Måneskinnsosonaten. Men hvor Beethoven nærmest føler seg frem med et tema satt opp mot brutte akkorder, slår Sæverud an tonen med et kraftig hovedtema som han utvikler mot et gjennomsliktig andanteparti som blir innledet av et nytt tema. Sæveruds utgangspunkt er sonatesatsformen, og de fire satsene i den klassiske symfonien er komprimert til én sats. Bearbeidingen av det tematiske materialet får en original vri ved at han legger inn et variasjonsparti der et tema på fire takter varieres 26 ganger. Midtdelen gir en videre bearbeiding av materialet hvor det rytmiske også spiller en stor rolle, og hvor vekslingen mellom tre-delt og to-delt takt er viktig. På slutten dukker hovedtemaet opp, og det blir nærmest en eksplosiv finale for fullt orkester med heftig bruk av slagverk.

«Et kunstnerisk geni»

I konsertprogrammet hadde Sæverud gitt en liten pekepinn: «Femte symfoni, er skrevet nu under krigen. Om dette har innvirket på innholdet, skal være usagt, men ellers antyder jo undertittelen «quasi una fantasia» at enhver kan tenke sitt.»

Kritikerne var forsiktige, det var lite rom for fortolkning av et eventuelt budskap med okkupasjonsmakten i byen. Advokat Eilif Steen-Olsen grep imidlertid til pennen og under tittelen «Harald Sæveruds skaperverk» skrev han i Bergens Tidende: «Jeg synes ikke at våre kritikere har hatt blikket åpent for hva en slik skapergjerning betyr i denne tid. Hvor dypt vi elsker Bergen, og hvor stolte vi er av å være bergensere så må vi erkjenne at Bergen vel er det sted som har vanskeligst for å fremelske kunstnerisk geni

(...) Harald Sæverud er en av disse skapende personligheter som vi kommer til å hylde når han engang er ferdig med sin skapergjerning (...) Det er folkesjelen som har funnet uttrykk i et nytt norsk skaperverk.»

Her ligger kanskje forklaringen på at den kalles «Motstandsviljens symfoni».

LORENTZ REITAN